

OBNOVA ZEMLJE I SNAŽENJE DRŽAVNE INTERVENCIJE U PRIVREDI I DRUŠTVU

IZVEŠTAJ MINISTARSTVA PROSVETE DFJ, KOMISIJA ZA UTVRĐIVANJE ŠTETE NA KULTURNO-ISTORIJSKIM PREDMETIMA

25. avgusta 1945.

Okupatori su naneli ogromne nenadoknadle štete našoj zemlji na svima poljima narodnoga života i prirodnih izvora, tako i na spomenicima. Uništavali su pljačkali i odnosili sve ono što je predstavljalo više-vekovni rezultat kulturnih napora i stremljenja naših naroda, a što je imalo da posluži kao osnova za našu dalju kulturnu izgradnju i napredak.

U svojim zavojevačkim pohodima nemački, italijanski i ostali okupatori ne samo da su uništavali naše kulturno-prosvetne ustanove, već su ih oskrnjavljivali na najrazličitije načine: škole su im služile kao karsarne, konjušnice, bolnice, apsane, mučilišta i si. a to isto nije mimoišlo ni druge kulturno-prosvetne ustanove, jer su manje-više pretrpele razaranja, paljenja, pljačku i slično. Na taj način pod udar okupatora na uništavanju naših tekovina u prvom redu pale su sve škole od osnovnih, narodnih, seoskih i varoških preko srednjih i stručnih do univerziteta sa svima fakultetima i ostalim visokim školama kao i najvišim naučnim i kulturnim ustanovama.

Prema dosada prikupljenim podacima dostavlja se elaborat pričinjene štete na kulturno-prosvetnim ustanovama i kulturnim spomenicima.

I ŠKOLE

U toku vekova, a naročito nekoliko poslednjih desetina godina osnovnim školama poklanjala se naročita pažnja i osnovane su po svima krajevima naše zemlje, u kojima su stvoreni dobri inventari i učila za očiglednu nastavu učenika. Đačke biblioteke bile su snabdevene knjigama, koje su im služile za upoznavanje privrede, zemljoradnje, zanatstva narodnog života i si. a nastavničke su bile snabdevene najneophodnijom pedagoškom literaturom.

Srednje škole (gimnazije, stručne i učiteljske) u mnogim krajevima naše zemlje su mnogo stare i imale su vrlo bogat inventar i učila, a novije gde su osnovane za njih je nabavljen nov nameštaj i potrebna učila. Biblioteke (đačke i nastavničke) u mnogim školama bile su vrlo bogate stručnom literaturom koje su brojale po nekoliko hiljada primera, knjiga na raznim jezicima. Kabineti u pojedinim školama bili su opremljeni najmodernijim aparatima za izvođenje eksperimentalne nastave. Međutim skoro sve škole imale su bogate kabinete, laboratorije i zbirke gde je učenicima prikazivana praktično igledna nastava.

Skoro u svim srednjim školama uništen je za vreme okupacije sav inventar, učila, biblioteke, arhive, kabineti i zbirke.

Okupator nije poštedio naše najveće prosvetne naučne ustanove. Univerziteti su stradali od neprijatelja, bilo bombardovanjem, bilo za vreme okupacije uništavanjem kabineta, laboratorija, instituta, seminara i svega onoga što je predstavljalo kulturno-naučnu vrednost naših visokih škola. Beogradski univerzitet pretrpeo je ogromnu štetu na **naučno**-kulturnom polju bombardovanjem, (medicinski i tehnički) pljačkom i najposle paljenjem. Najviše je nastradao Filozofski fakultet. Treba naglasiti to da je na univerzitetu u Beogradu potpuno uništeno oko 50 instituta. Učila, kabineti i biblioteka Pravnog fakulteta u Subotici razneseni su i opljačkani. Filozofski fakultet u Skoplju naročito seminari pretrpeo je veliku štetu. Jednim delom stradali su univerzitet u Zagrebu i Ljubljani. U Beogradu su pretrpeli dosta veliku štetu, naročito stručne biblioteke kabineti i učila Visoke ekonomsko komercijalne škole, Više pedagoške škole i Akademije likovnih umetnosti.

II KULTURNO-NAUCNE USTANOVE

Srpska akademija nauka nije izostala od drugih kulturno-prosvetnih ustanova ispod udara nemačkog tiranizma. U njoj su uništena dokumenta, biblioteka i što je najglavnije ona istoriska dokumema koja su nenadoknadiva (veći broj povelja i istorijskih dokumenata — unikatata). — U Vojno-geografskom institutu svi stručni i naučni radovi, obavljani kroz 40 godina, potpuno su opljačkani i uništeni. — Seizmološki zavod u Beogradu, Geološki institut u Beogradu i Centralni higijenski zavod u Beogradu pretrpeli su velike štete u naučnim zbirkama, bibliotekama, arhivama, instrumentima, aparatima, muzeju (Higijenskog zavoda) i si.

Arhive, u kojima se čuvaju istorisko-kulturna i naučna dokumenta, bile su izložene nemilostivom uništavanju okupatora. Iz Državne arhive u Beogradu ponesena su originalna akta od istoriske vrednosti, a među njima originalni ustav od 1885. godine. Iz državnih arhiva u Novom Sadu i Skoplju jedan veliki deo dokumenata je uništen i razvučen. Jedan deo korčulanske arhive iz 1361 godine odneli su Italijani, a drugi su uništili Nemci bombardovanjem. U Šibeniku jedan deo kotorijalnog arhiva u kojima su bila dokumenta iz 1389 godine odneli su Italijani, a Pravoslavni eparhiski arhiv, šibeničke opštine i Lučke kapetanije su potpuno uništeni. — Trogirski arhiv od 1335 godine do početka XIX veka jednim delom je odnesen a drugi deo je uništen. Ista sudbina zadesila je i druge naše arhive, kao u Ljubljani, Kotoru, Cetinju i drugim mestima zemlje.

Naše biblioteke pretrpele su ogromnu štetu koja se više ne može ničim nadoknaditi. U njima su uništene unikatni pisanih i štampanih knjiga iz naše prošlosti, kao i mnogobrojna literatura na raznim jezicima. Na prvom mestu dolazi Narodna biblioteka u Beogradu. To je jedna od naših najstarijih kulturnih ustanova, koju su Nemci spalili zapaljenim bombama i potpuno je uništili. Narodna biblioteka je bila jedna od najbogatijih biblioteka u Jugoistočnoj Evropi. Ona je imala pored unikatata (pisanih dokumenata i prvih štampanih knjiga) veliku naučnu i beletrističku literaturu, sve časopise i novine, veliki broj pisama i si. Na-

rodna biblioteka je bila naše neizmerno kulturno i nacionalna dobro. Ona je bila najbogatija riznica za rad na našoj nacionalnoj nauci. U njoj je bilo i veoma retkih kolekcija, ruskih, nemačkih, italijanskih i engleskih. — I druge biblioteke u Beogradu nisu prošle bolje. Biblioteka Ministarstva narodne odbrane koja je osnovana 1862 godine potpuno je uništena. Tako isto i biblioteka Učiteljskog udruženja u Beogradu (osnovana 1882 godine) koja je potpuno uništena zajedno sa Učiteljskim domom bombardovanjem od strane Nemaca. Tako isto uništena je i biblioteka Narodne skupštine u Beogradu. Tako isto stradale su narodne biblioteke u Kragujevcu i Nišu. Veći deo knjiga u ovim bibliotekama odnesen je, razvučen.

U Narodnom pozorištu u Beogradu, prilikom bombardovanja od strane Nemaca izgorela je bogata garderoba i dekoracija. Iz drugih narodnih pozorišta kao u Nišu, Požarevcu, Skoplju, Cetinju, Novom Sadu i drugim mestima garderoba i dekoracije kao i razni umetnički predmeti razneseni su i uništeni. — U državnim štamparijama u Beogradu, Sarajevu i Cetinju uništen je veliki broj štampanih knjiga. Tako isto u Radio-Beograd i Skoplje uništen je veliki broj muzičkih ploča i skupocena muzička biblioteka. — Književna zadruga u Beogradu pretrpela je veliku štetu u svojim izdanjima.

I naši muzeji koji su čuvari kulturnih tekovina naših naroda od najstarijih vremena do danas, nisu bili pošteđeni od okupatora. Tako su i stradale u Umetničkom muzeju u Beogradu zbirke: preistoriska, antička, srednjevekovna i numizmatička, kao i umetnička galerija. Mnogi predmeti iz tih zbirki odnešeni su od okupacionih nemačkih vlasti. Sličan je slučaj sa zbirakama, nakita, kujundžijskih radova i dr. Etnografskog muzeja u Beogradu. Nemački okupatori u tome pogledu nisu pošteđeli ni Gradski muzej u Beogradu. — Iz Vojnog muzeja u Beogradu nemački okupatori odneli su veliki broj predmeta: starinskog oružja, oruđa, ordenje i odeće, a jedan veliki broj su uništili. Tako isto stradale su zbirke Crkvenog muzeja u Beogradu, Muzičkog muzeja u Beogradu, Železničkog muzeja u Beogradu i Tehničkog muzeja u Beogradu. Zbirke Prirodnjačkog muzeja srpske zemlje u Beogradu stradale su od bombardovanja, a jednim delom su propale u skloništima. U Šumarsko-slovački muzej u Beogradu Nemci su uvodili stoku i jedan deo predmeta je stradao. Iz Muzeja na Cetinju odneseni su mnogi umetnički i etnografski predmeti. Muzej Vojno-tehničkog zavoda u Kragujevcu potpuno je opljačkan od strane Nemaca, tako da danas nema nijedan muzejski predmet u njemu. Istorisko-etnografski muzej u Nišu pretrpeo je ogromnu štetu usled bombardovanja. Osim zbirke koje su bile bogate uništena je zgrada — stari konak iz XVIII veka. U Muzeju u Skoplju uništene su zbirke: etnografska, numizmatična i umetnička usled bombardovanja a jednim delom i stara zgrada „Koršumh-Han" sa arheološkom zbirkom. — I muzeji na teritoriji Hrvatske nisu pošteđeni od strane okupatora. Gradski muzej u Šibeniku uništen je usled bombardovanja. Muzej u Obrovcu sasvim je uništen. Tako isto uništene su zbirke starohrvatskih i rimskih spomenika u Kisanu, Bribiru i Stari-Gradu. Osim toga stradala su zbirka Arheološkog muzeja u Splitu, zbirke Kninskog muzeja, Galerije umjetnosti u Splitu, zbirke starina u Beogradu i zbirke Cakovačkog muzeja. Od strane okupatora stradale su takođe pojedine muzejske zbirke Muzeja u Ljubljani.

U raznim državnim ustanovama na teritoriji Srbije i Vojvodine uništene su mnoge biblioteke, arhive, mape, grafikoni i si. od strane nemačkih okupacionih vlasti.

ISTORIJSKI SPOMENICI I UMETNIČKI PREDMETI

Istorijski spomenici širom naše zemlje tako su isto rušeni od strane okupatora, bacani u vatru i pretvarani u zgarišta. Tako je bilo od Beograda pa do zabačenih sela. Beogradska tvrđava pretrpela je veliku štetu. Njene bedeme i kule iz XV i XVI veka uništene su: magacini u njoj iz XVIII veka isto tako. Stare zgrade u Beogradu — Tursko-tulbe iz XVIII veka, Konak Knjeginje Ljubice, Dositejeva škola — nisu prošle bolje. — Smederevski grad, jedini ove vrste u jugoistočnoj Evropi, teško je oštećen. Kapije, kule, gradska platna — sve je to uništeno ili teško oštećeno. Razni umetnički objekti državnih ustanova odneseni su i uništeni. Javne građevine u Srbiji, manji spomenici i mostovi iz srednjeg veka i docnijeg doba u Srbiji i Crnoj Gori usled bombardovanja i nemačke tiranije su uništeni i razoreni. Mnoge umetničke slike sa Beogradskog univerziteta su odnesene, a jedan deo (na Tehničkom fakultetu) stradao je usled bombardovanja.

Javni spomenici u našoj zemlji od okupatora nisu bili ni malo pošteđeni. U svima krajevima zemlje javni spomenici su nemilosrdno uništeni. Tako su uništeni spomenici u Skoplju, kod Kumanova, kod Bitolja, u Velesu, Štipu, Cetinju, Podgorici, Trogiru, Karlovcu, Ljubljani, Mariboru, Subotici, Senti, Somborn, Starom Bečeju, Vršcu, u Splitu, Susaku, Bakru i drugim mestima.

Istorijsko-umetnički spomenici u Jugoslaviji pretrpeli su ogromnu i nenadoknadivu štetu bombardovanjem i varvarskim postupanjem okupacionih vlasti. Tako su mnogi spomenici ove vrste potpuno uništeni ili stradali da je njihova kulturna vrednost sasvim izgubljena. Tako su stradali dvorovi: u Bistri, Jakovlju, Golubevcu, Loboru, Belcu, Zajezdi, Bisagu, Križavljanima, Ivaniću, Trakoščanu, Bežancu, Poznanovcu, Gornjoj Bistri, Oroslavlju, Bračku, Ščrbinecu, Turnišću i dr. mestima — u Hrvatskoj. Tako isto uništen je ili stradao veliki broj gradova i tvrđava iz srednjeg veka ili ranijeg doba. Tako su stradali ili oštećeni stari grad u Sisku, Stari grad u Konešćini, grad u Dubrovniku, tvrđave Sv. Ivana, Minčete i tvrđava Lovrijenac u Dubrovniku, kao i istoriski vrlo značajna građevina iz XVII veka Lazareti. Osim toga stradali su mnogi spomenici u Srbiji kao Muratovo tulbe na Kosovu, mnoge muslimanske bogomolje u Srbiji i Bosni, veliki broj crkava u Hrvatskoj kao u Zlataru, Belcu, Zajezdu, Kaminu, Lepoglavi, Mihoviljanu, Krapini i drugim mestima. Tako isto uništen je veliki broj istorijskih zgrada iz cele zemlje i etnografskih spomenika (građevina, rezbarije, tekstila i dr.). U Bosni i Hercegovini i Crnoj Gori isto tako mnogi istorisko-umetnički spomenici su uništeni i većim delom propali.

IV PRIRODNJACKE ZNAMENITOSTI

Prirodne znamenitosti od kulturnog značaja naše zemlje nisu ostale manje pošteđene od neprijateljske ruke. Zoološki vrt u Beogradu je većim delom stradao; pošumljeni teren gradskog zelenog pojasa isto

tako; Botanička bašta slično itd. U unutrašnjosti zemlje bilo je isto tako, kao primer treba uzeti Kosovo: u selu Nerodimlju uništen je „bor Kralja Milutina“, „bor Cara Dušana“, a u manastiru Deviču uništena su dva stabla koja su bila istoriski vezana za ličnost sv. Janičija, Despota-Đurđa Brankovića i Đurđevu kćer Maru.

V VERSKE USTANOVE

Za vreme okupacije Jugoslavije naši neprijatelji nisu pošteđeli ni istoriske manastire i crkve koje su bile ukrašene umetničkim delima srednjovekovnih majstora — vrlo lepim i značajnim freskama. Tako su porušene i spaljene mnoge crkve i manastiri kao: Rakovac (srez iriški), Bčešeno (srez iriški), mala Remeta (srez iriški), Grgetek (srez iriški), Popovo (srez iriški), šišatovac i Kuveždin (srez mitrovački), Rmanj (srez. bos. petrovački), Bozuča (srez maglajski), Ozren (srez maglajski), Blagoveštenje (srez opl'enački), Grnčarica kod Kragujevca, Sv. Blagoveštenje kod Vukovara, Crkva u Adaševcima kod Sida, crkva u Maloj Vašici kod Šida, crkva u Grku kod Šida, hram kod Jamena (Šid), hram u Bosufu (Šid), hram u Sremskoj Rači (Šid), hram u Deču kod Zemuna, hram u Prodor, hram u Sremskoj kod Bjelovara, hram u Vel. Radinci (Ruma), hram u Vel. Pisanici (Bjelovar), hramovi u Lesovcu, Bedenici, Ribnici (kod Bjelovara), hramovi u Terezinov Polju, Virovitici, Gačištu, Novom Obiliću (srez virovitički), hramovi u Banja Luci, Petričevcu, Čelincu, Ivanjskoj, Slatini (u srezu Banja Lučkom), hramovi u Bos. Krupi, Banjanima, Permi, Ljusini, Podgomili, Zborištu, Ravnici, Dobrom Selu (srez bos. krupskog), zatim u srezu bos. petrovačkom, gračaničkom, derventsom, mostarskom, maglajskom, Mrkonjićgradskom, tesličkom, prijedorskom, donjelapačkom, koreničkom, kotor-varoškom, vojničkom, glinskom, petrinjskom, slunjskom, vukovarskom, novogradskom, novskom, pakračkom, podravsko-slatinskom, brodskom, požeškom, šabačkom, braničevskom, žičkom, dreničkom, barskom, nikšičkom, šavničkom, zaječarskom, skopskom i mnogim drugim su crkve i manastiri porušeni i uništeni. — Osim velikog broja crkava i manastira porušenih takođe je veliki broj njih stradao i danas se nalaze u dosta oštećenom stanju. Takav je slučaj sa manastirom Žičom, kojega su Nemci bombardovali. Tako isto manastiri Sretenje, Bogovađa, Praskavica, Dobričevo, Krušedol, Golije, Gračanica i mnogi drugi.

Ikonostasi takođe su stradali u velikom delu crkava. Dvorovi patrijarha i episkopa oštećeni su i demolirani u Beogradu, Sremskim Karlovcima, Nišu, Zaječaru, Požarevcu, Šapcu, Kraljevu, Skoplju, Mostaru, Banja Luci, Tuzli, Zagrebu, Plaškom, Pakracu, Prizrenu, Cetinju, Šibeniku, Štipu, Sarajevu i drugim mestima. U svim ovim dvorovima uništen je ili nestao nameštaj, staro posuđe, stare mitre, odežde, krstovi i razne umetničke slike i dr. Veliki broj crkvenih ikona, odeždi i sasuda opljačkan je i raznesen.

Veliki broj crkvenih bibliotika, od kojih su mnoge stare, uništen je i raznesen. Tako su stradale sve biblioteke: u Sremskim Karlovcima, Zagrebu, Plaškom, Sarajevu, Pakracu, Mostaru, Banjaluci, Tuzli, Šapcu, Prizrenu, Bitolju, Cetinju, i drugim mestima. Pored biblioteka svih porušenih manastira, koje su dosta stare, postojale su manastirske arhive. Ove arhive su spaljene ili uništene zajedno sa celokupnom manastir-

skom imovinom. — I mnogi crkveni muzeji su u toku ovoga rata stradali od neprijatelja, tako da su neki oštećeni a neki sasvim uništeni. Crkveni muzej u Skoplju je potpuno uništen, a zatim u Sarajevu i Beogradu su oštećeni. Stradali su takođe crkveni muzeji u Krušedolu, Studenici, Žiči, Gračanici, Dečanima, Orahovici i Gomiriju. Veliki broj istorijskih portreta i umetničkih slika u pojedinim eparhijama i manastirskim konacima takođe je raznesen i uništen. — Mnogi stari umetnički spomenici kod pojedinih manastira i crkava kao i na grobljima su razbijeni i uništeni. — U svim porušenim crkvama i manastirima upropašćena su i odnesena sva zvona kojih je bilo od 700 komada. Mnoga od njih bila su vrlo stara.

Naročito su od okupatora stradale jevrejske sinagoge, biblioteke, umetničke zbirke i dr.

IV SAVEZNA MINISTARSTVA

U svim ministarstvima, kao i u područnim ustanovama, stradale su za vreme okupacije biblioteke, instituti, arhive, umetničke slike, albumi, geografske karte, bakrorezi, muzejske zbirke, crteži, geografske sekcije, muzikalije, rukopisi, umetničke zastave, muzejske zbirke, fizički i hemijski kabineti, litografske radionice, učila i dr., i to u velikom broju tako da je gubitak nenadoknadiv. Sve je to uništeno ili opljačkano od strane nemačkih i italijanskih okupatora.

*
* *
*

Celokupna šteta na kulturno-prosvetnim ustanovama i kulturnim spomenicima Jugoslavije neprocenjiva je, jer se svaki drugi objekat može nadoknaditi, a onaj koji ima istorijsku i umetničku vrednost za jednu zemlju teško ga je ma čim zameniti. Svaki takav objekat, makoliko procenjena njegova kulturna vrednost, ne dostiže onu visinu koju je i stvarno imao.

UNIVERZITETI I NAUČNE USTANOVE

U našoj zemlji univerziteti i kulturno-naučne ustanove pretrpele su za vreme ovoga rata ogromnu štetu. Već bombardovanjem 6. aprila 1941. uništen je znatan deo Beogradskog univerziteta. A za vreme okupacije neprijatelj je postepeno odvlačio iz naučnih ustanova i seminara aparate, instrumente, umetničke slike, knjige i ostale kulturno-istoriske predmete od vrednosti. Kulturno-naučne ustanove pretvarao je u bolnice, upotrebljavao za magacine, kasarne, konjušnice itd. Pustošenje je vršeno s planom, da zatre svaku osnovu kulturno-prosvetnoga rada i svaku podlogu kulturnog uzdizanja našeg naroda. Taj plan zavojevača je dobrim delom uspeo. Posle četiri godine okupacije, kada su se opet pojavili studenti na Beogradskom univerzitetu, koji nije mogao da radi za vreme okupacije, željni znanja i nauke, našli su puste laboratorije, kabinete, zbirke i seminare. Uzmimo samo jedan primer: na Šumarsko-poljoprivrednom fakultetu upisano je 1800 studenata, a taj fakultet pot-

puno uništen. Isto toliko broj studenata upisao se na Tehnički fakultet, a sva je naučna laboratoriska pomagala i učila razgrabio okupator.

Da bi se opazila sva težina štete koju su pretrpeli univerziteti, prvenstveno Beogradski, iznećemo pričinjenu štetu.

Na Beogradskom univerzitetu uništeno je i oštećeno 7 fakulteta:

1) *Filozofski fakultet*: uništena 24 naučna instituta sa ogromnim naučnim materijalom i celokupnim uređajem. Uništene su i naučne i nastavne zbirke, instrumenti i aparati u efektivnoj vrednosti od 47,336.605. — dinara; biblioteke sa rukopisima: efektivna je šteta 56,912.821. — dinar, a kulturna 1,024.419.978. — dinara.

2) *Pravni fakultet*: uništeni delovi biblioteke, instrumenti i aparati u efektivnoj vrednosti od 1,200.000. — dinara.

3) *Tehnički fakultet*: uništene naučne i nastavne zbirke, instrumenti i aparati: efektivna vrednost 29,489.063. — dinara; biblioteke i archive: efektivna vrednost 3,873.572. — dinara; umetnički predmeti i unikat: efektivna vrednost 1,927.800. — dinara. Ukupna efektivna šteta 35,290.435. — dinara, a kulturna 282,323.480. — dinara.

4) *Medicinski fakultet*: uništene naučne zbirke u efektivnoj vrednosti od 250.000. — dinara; nastavne zbirke u efektivnoj vrednosti 630.000. — dinara; instrumenti i aparati u efektivnoj vrednosti 13,017.414. — dinara; biblioteke u efektivnoj vrednosti 3,646.049. — dinara. Ukupna efektivna šteta 17,541.443. — dinara, a kulturna 140,331.704. — dinara.

5) *Veterinarski fakultet*: uništenje naučne zbirke u efektivnoj vrednosti 82.000. — dinara; nastavna zbirka u efektivnoj vrednosti 186.000. — dinara; instrumenti i aparati u efektivnoj vrednosti 1,408.000. — dinara; biblioteke u efektivnoj vrednosti 634.000. — dinara. Ukupna efektivna šteta iznosi 2,310.000. — dinara, a kulturna 18,480.000. — dinara.

6) *Poljoprivredni fakultet*: uništene naučne zbirke u efektivnoj vrednosti 1,834.850. — dinara; nastavna zbirka u efektivnoj vrednosti 4,990.000. — dinara; instrumenti i aparati u efektivnoj vrednosti 25,030.627. — dinara; biblioteka u efektivnoj vrednosti 22,094.738. — dinara. Ukupna efektivna šteta iznosi 53,950.215. — dinara, a kulturna 431,601.720. — dinara.

7) *Bogoslovski fakultet*: uništena biblioteka u efektivnoj vrednosti 5,779.000. — dinara; kulturna šteta 47,232.000. — dinara.

8) *Univerzitetska biblioteka*: uništeno knjiga, u efektivnoj vrednosti 712.120. — dinara, a kulturna šteta 5,696.960. — dinara.

Viša ekonomsko-komercijalna škola: uništeni delovi biblioteke u efektivnoj vrednosti 66.994. — dinara. Uništena učila u efektivnoj vrednosti 187.584. — dinara; uništena arhiva u efektivnoj vrednosti 354.578. — dinara; kulturna šteta 4,873.248. — dinara.

Viša pedagoška škola: uništena učila u efektivnoj vrednosti 6.300. — dinara; delimično uništena biblioteka u efektivnoj vrednosti 30.000. — dinara; kulturna vrednost pričinjene štete 280.400. — dinara.

Srpska akademija nauka u Beogradu; uništena dokumenta u efektivnoj vrednosti 527.000. — dinara; a kulturna vrednost pričinjene štete 15,810.000. — dinara; delimično uništena biblioteka u efektivnoj vrednosti 407.500. — dinara; odneta istoriska dokumenta od okupatora za Beč i to: ćirilskih povelja 228, latinskih povelja 277, turskih dokumenata 1400, efektivna vrednost svih ovih dokumenata približno proračunata iznosi 25,239.150. — dinara, a kulturna i nacionalna vrednost 1,000,000.000. — dinara.

Seizmološki zavod: uništena naučna zbirka u efektivnoj vrednosti 215.000. — dinara; instrumenti i aparati u efektivnoj vrednosti 35.000. — dinara; biblioteka u efektivnoj vrednosti 17.000. — dinara; arhiva u efektivnoj vrednosti 20.000. — dinara; kulturna vrednost celokupne pričinjene štete 2,232.000. — dinara.

Geološki institut: uništeno rukopisa u efektivnoj vrednosti 27.066. — dinara; instrumenti i aparati u efektivnoj vrednosti 30.756. — dinara; biblioteka u efektivnoj vrednosti 869.680. — dinara; kulturna vrednost celokupne pričinjene štete iznosi 7,420.867. — dinara.

Centralni higijenski zavod: uništeno: muzej za d'čiju higijenu, tri atlasa za dečiju higijenu, tri putujuće izložbe, u efektivnoj vrednosti 166.000. — dinara; a kulturna vrednost pričinjene štete 1,280.000. — dinara.

Takođe su oštećeni: Pravni fakultet u Subotici, Filozofski fakultet u Skoplju i Zagrebu, Tehnički fakultet u Zagrebu i Medicinski fakultet u Zagrebu i Ljubljani.

Imajući u vidu tu ogromno nanesenu štetu univerzitetima i mnogim drugim naučnim ustanovama, i s druge strane veliki priliv studenata, koji nisu mogli se školovati za vreme okupacije i široko otvorena vrata naših visokih škola deci naroda, seljaka i radnika — dobijamo jasnu sliku potreba naših univerziteta i drugih visokih škola i naučnih ustanova.

Za potrebe univerziteta u Jugoslaviji treba nabaviti laboratorije, kabinete sa kompletnim uređajima, sa svim potrebnim elektromehaničkim instalacijama, mašinama, aparatima i instrumentima i to:

Filozofski fakultet

za Fizički zavod, zoološki zavod, geografski institut, seminar za matematiku, filozofiju, etnološki seminar, fiziološki zavod, seminar za istoriju umetnosti, klimatološki seminar, slovenski seminar, muzički seminar, paleontološki zavod, meteorološku opservatoriju, astronomsku opservatoriju, arheološki seminar, hemiski i tehnološki zavod.

Poljoprivredno-šumarski fakultet

za Zavod za botaniku, za zoologiju, entomologiju, pedologiju, za opšte ratarstvo, za mikrobiologiju, za poljoprivredno gazdovanje, za agrikulturnu herniju, za biljnu patologiju, za genetiku i oplemenjivanje biljaka, za posebno ratarstvo, za voćarstvo i vinogradarstvo, za anatomiju i fiziologiju domaćih životinja, za opšte stočarstvo, za mlekarstvo, za mašine i oruđa, za meteorologiju i klimatologiju, za hemisku tehnologiju, za akrogeologiju, za geodeziju, za veterinarsko kulturnu tehniku i za hemiski laboratorij.

Tehnički fakultet

za Zavod za vazduhoplovstvo, za elektrotehniku, fizičku herniju i elektrohemiju, hemisko tehnički, za hidrotehniku, geodetski institut, za Zavod za ispitivanje materijala, fiziku.

za fiziološki institut, histološki, internu kliničku propecelevtiku, za medicinsku kliniku, hirurgiju s oftalmologijom, Patološki institut, Buja-tričku kliniku.

AJ, *Fond Ministarstva prosvete FNRJ*, fase. 10.

PITANJE REPARACIJA — ALEŠ BEBLER NA MEĐUNARODNOJ
KONFERENCIJI O REPARACIJAMA OD NEMAČKE

8. januara 1946.

... S obzirom na gore izložena opšta načela savezničke reparacione politike i organizaciju isporuka koje će se moći postići, može se imati potpuno pravdana nada da će nemačke reparacije biti stvarna i veoma znatna pomoć za našu zemlju. Njihova vrednost će ići u više desetina milijardi dinara, a sastojaće se uglavnom u industrijskim uređajima, trgovačkim brodovima, u industrijskim proizvodima koji će biti predati našim organima i preneti u našu zemlju, odnosno u naše luke. Ali se nešto tačnije danas još ne može reći, i to iz više razloga. Prvo, koliko će industrijskih uređaja biti izvezeno iz Nemačke na račun reparacija zavisi od politike savezničkog kontrolnog veća u Berlinu, koje je nadležno da odredi koja će se nemačka industrija vojne prirode uništiti i ukoliko će ostala industrija ostati u Nemačkoj kao neophodno potrebna za nemačku mirnodopsku privredu. Time se određuje i količina industrijskih uređaja koji će se moći predati pobedničkim zemljama na račun reparacija.

Drugo, na dosadašnjim međunarodnim konferencijama ni u kakvoj meri nije rešeno pitanje u kakvim će razmerama i ukoliko godina Nemačka biti primorana da liferuje gotovu robu za račun reparacija. Pariška konferencija je ovo pitanje izričito rezervisala i istovremeno zadržala za sve zemlje učesnice pravo da u budućnosti učestvuju u rešavanju tog pitanja. Ali pošto se metalurgijska industrija u Nemačkoj u znatnoj meri oduzima dok joj se rudnici i ugljenokopi ne mogu oduzeti, to postoji mogućnost i verovatnoća da će Nemačka morati još duge niz godina da šalje svojim poveriocima proizvode svoje privrede.

Treće, ima dužnika koji su solidarno obavezni sa Nemačkom, tj. koji su dužni da nadoknade demokratskim pobedničkim zemljama štetu koju Nemačka ne može da nadoknadi. To su države koje su Nemačkoj pomagale u ratu i koje su odgovorne za štetu počinjenu u saradnji s Nemcima. To su Italija i drugi sateliti. Prirodno je da se pobedničke države, a među njima i Jugoslavija, nikako nisu odrekle prava da i od njih traže reparacije.

Sorfea, 7. januar 1946.

ĐURO SALAJ O DOSADAŠNJEM ISKUSTVU I NEPOSREDNIM
ZADACIMA SINDIKATA U PRIVREDI

Januara 1946.

... III Prošireni plenum Glavnog odbora Jedinštenih sindikata održava se upravo na godišnjicu obnavljanja sindikalnog pokreta.

...Sindikalne organizacije rukovođene u tom periodu parolom. Sve za front — Sve za pobjedu nad fašizmom, mobilisale su radničku klasu na samo-pregorni rad za pomoć frontu. Radničke mase neviđenim elanom pregnule su na rad. Kao što su naši borci na frontu, tako su i radnici u pozadini naprezali sve svoje snage da što brže osiguraju pobjedu nad fašizmom. Nije se vodilo računa o radnom vremenu, nije se pitalo za plaću, nego se svaki starao da što bolje pomogne frontu i da što više ubrza pobjedu. Udarnički se uspostavljao saobraćaj, podizali porušeni mostovi, obnavljale fabrike i rudnici. Pod najtežim uslovima rada, sa oskudnom odećom i obućom, hranom i stanovima, radnici su vršili nadčovečanske napore na obnovi porušene privrede. Goloruki, bez potrebnih alata i mašina, radnici, inženjeri i tehničari ispravljali su porušenu prugu vadili iz reka lokomotive i plovne objekte koje je neprijatelj pri odstupanju potopio, popravljali i puštali u pogon fabrike i radionice. Mogao bi nabrojati ceo niz primera samopožrtvovanog rada istog perioda. Pomenuću neke od njih. Radnici preduzeća Trepče gradili su puteve i pomagali pri izgradnji mostova. Samo u toku 2 meseca radnici su dali oko 18.000 dobrovoljnih radnih dana i izgradili i povezali novim putem oko 15 kilometara rudnik uglja koji je neophodan za rad preduzeća. Borski radnici, da bi povezali preduzeće sa saobraćajnim linijama, popravili su 3 mosta i na nekoliko mesta prugu od Zaječara do Paraćina. Radni elan obuhvatio je široke radne mase na čitavoj oslobođenoj teritoriji sa jedinom težnjom da se zemlja što pre oslobodi od neprijatelja. Radnici su dali stotine hiljada dobrovoljnih radnih dana. Primajući izdašnu pomoć pozadine našom slavom ovenčana Narodna Armija pod genijalnim rukovodstvom najboljeg sina radničke klase, Maršala Jugoslavije Josipa Broza-Tita očišćavala je u teškim borbama poslednje delove naše zemlje od okupatora. I napokon nastupio je davno očekivani dan pobjede nad krvavim fašizmom.

Oslobođenjem zemlje od okupatora pred radničku klasu i čitav naš narod postavljali su se ogromni i teški zadatci. Neprijatelj je ostavio za sobom pravu pustoš. Privreda je bila potpuno razrušena. U pojedinim krajevima naše zemlje vladala je glad. Potrebni su bili veliki napori da se uspostavi porušeni saobraćaj, železničke pruge, mostovi, ceste, rudnici i najneophodnije fabrike, bez čega se nije moglo ni pomisliti na uspešnu obnovu privrede.

Ispunjenje tih zadataka nije se moglo zamisliti bez čvrstih Jedinstvenih sindikalnih organizacija. ... U 26 strukovnih saveza organizovano je sada oko 700.000 članova. Nema sumnje da je to za tako kratko vreme ogromni organizacioni uspeh. Istina je da nam do sada još nije uspelo da naše sindikalne organizacije u dovoljnoj meri organizaciono učvrstimo. No pored svih organizacionih nedostataka i slabosti ne može se poreći da su sindikalne organizacije već do sada odigrale značajnu ulogu u obnovi naše razorene privrede. . .

Prema podacima Ministarstva saobraćaja od oslobođenja do kraja 1945 godine od 6.140 km. uništenih i oštećenih koloseka osposobljeno je provizorno 5.020 km., od 3.800 komada uništenih i oštećenih skretnica privremeno je osposobljeno 1.869 komada. Železničkih mostova do 5 metara dužine bilo je uništeno i oštećeno 145 komada koji su svi provizorno osposobljeni, od 720 komada uništenih i oštećenih mostova preko 5 metara dužine provizorno je osposobljeno 620 mostova a od 212 uništenih i oštećenih mostova preko 30 m. dužine osposobljeno je provizorno 147 mostova. Staničnih zgrada oštećeno je 812 a osposobljeno

134, a ložioničkih uništeno je i oštećeno 64, a osposobljeno 12. Vodostaničnih zgrada uništeno je i oštećeno 162, osposobljeno 74. Ostalih pružnih zgrada uništeno je i oštećeno 4.426 od toga osposobljeno 629. Ako se uzme u obzir da se usled stalne nestašice kolosečnog materijala moralo vršiti demontiranje šina sa staničnih koloseka i pojedinih pruga da bi se izgradili koloseci glavnih pruga, kao i nestašica drugih potrebnih materijala za obnovu porušenih i oštećenih železničkih objekata, onda se mora priznati da je uspeh postignut za tako kratko vreme ogroman. Ovi uspesi na obnovi železničke mreže u velikoj su meri ublažili patnje naših naroda i opustošenim krajevima prevozeći im hranu, a isto tako omogućili industriji da obnovi rad.

Druga važna privredna grana u kojoj su postignuti znatni uspesi jeste rudarstvo. Posle oslobođenja ni jedan naš rudnik, kao ni jedna visoka peć nisu radili. Rudnici uglja bili su na 60% oštećeni, rudnici metalne rude preko 50%, a rudnici gvožđa i topionice preko 40%. Na rudnicima nije bilo ni najpotrebnijeg alata ni mašina, a ni potreban broj kvalifikovanih radnika. Mnogi rudnici, koji su bili manje oštećeni takođe nisu mogli raditi, jer su bili potopljeni ili zapušteni, nisu imali saobraćajnih veza itd.

Danas ne rade samo 2 manje značajna rudnika kamenog uglja i jedan mali bezznačajni broj rudnika mrkog uglja i lignita. Sada se u našoj zemlji proizvode sve metalne rude, koje su pre rata i pre oslobođenja proizvađane. Proizvodi se sirovi čelik, a visoke peći za sirovo železo osposobljene su za rad.

Proizvodnja uglja u celoj Jugoslaviji povećala se prema proizvodnji u mesecu maju 1945 godine za dva ipo puta; u Srbiji za dva puta, u Hrvatskoj četiri puta, u Bosni za dva ipo puta, a u Sloveniji koja je poslednja oslobođena četiri puta.

U istom tom periodu proizvodnja metalnih ruda povećana je: bakra 6 puta, olova 5 puta, molibdena preko 3 puta, antimona 5 puta, hroma preko 5 puta, piritne rude oko 8 puta. Proizvodnja sirovog čelika i valjane robe povećana je za oko 5 puta...

Zahvaljujući obnovi pomoći naše Narodne Armije i širokih narodnih masa, građevinarstvo je takođe unatoč velikih poteškoća u radu (nedovoljan broj stručnjaka, slaba finansijska sredstva, nedostatak najnužnijih alata, građevinskih mašina transportnih sredstava i.t.d.), postiglo dosta dobre rezultate.

Prema podacima kojima raspolažemo do oktobra meseca prošle godine osposobljena su 1.134 mosta u dužini od 29.026 metara. Od ranijih stalnih mostova (gvozdenih, armirano-betonskih, kamenih i betonskih) definitivno je obnovljeno 56 mostova u dužini od 1.755 metara, zatim je obnovljeno u drvetu na duže trajanje 269 mostova u dužini od 8.326 metara, a provizorno je obnovljeno 286 mostova u dužini 7.673 metra. Od ranijih drvenih mostova obnovljena su 523 mosta u dužini od 11.268 metara.

Na obnovi cesta izvedeno je do kraja septembra pr. godine 48.500 m³ zemljanih radova, izrađeno je 126 m³ kamenog materijala, opravljeno je preko 43 m² savremenih kolovoza i izrađeno 2.400 m² novih, izvaljano je preko 90.000 m² puteva, izrađeno je 7.660 m³ novih potpornih i obložnih zidova i 1200 m² propusta.

Pod najtežim uslovima rada obnovljeno je 2.000 javnih zgrada, od kojih veliki broj bolničkih, školskih i drugih ustanova. Od stanbenih zgrada obnovljeno i podignuto je 47.000 oštećenih zgrada i privremenih

nastambi. Osim toga opravljeno i obnovljeno je niz hidrotehničkih objekata koje je okupator uništio.

Postignuti su znatni uspjesi i u obnovi i stavljanju u pogon industrijskih preduzeća. Ovi uspjesi bili bi daleko veći kada bi bilo dovoljno sirovina, potrebnih alata, mašina, mašinskih delova i drugih materijala. Zato se u industriji nameće potreba velike štednje sirovina, iskorišćavanje otpadaka, pažljivo ophođenje sa mašinama, alatima i ostalim materijalima i njihovo racionalno iskorištavanje.

Ako se uzme u obzir da je naša zemlja konačno tek u maju prošle godine oslobođena, tada se mora priznati da su veliki uspjesi koje smo postigli za tako kratko vreme u obnovi privrede. Ali pred nama stoje još velike i teške zadaće...

U 1946. godini moramo taj stvaralački radni elan i dobrovoljnost rada još više da pojačamo, kako reče drug Tito u svom novogodišnjem članku. Time ćemo udariti čvrste temelje našoj narodnoj privredi. Mi moramo stalno imati na umu da izgrađujemo svoju državu, državu radnog naroda i zato nikakvi napori nesmiju da budu teški, jer radimo za sebe za lepšu i sretniju budućnost naših naroda, naših mladih naraštaja.

I pored svih uspeha postignuti u prošloj godini još uvek mnoga naša preduzeća ni iz daleka nisu postigla svoj predratni kapacitet. Stoga glavno težište našeg rada mora biti prenešeno u preduzeće. Sindikalne organizacije u preduzećima i radnički poverenici dužni su pružiti svestranu pomoć fabričkim upravama za bolju organizaciju proizvodnje. Nemešajući se upravljanjem preduzeća sindikalne organizacije dužne su vaspitavati radnike za svesno uklanjanje svih tehničkih i organizacionih nedostataka, koji koče intenzivnost proizvodnje.

Pitanju racionalizacija, usavršavanju tehnologijskih procesa proizvodnje i pronalazaka mora se pokloniti naročita pažnja, jer bez toga ne može biti ozbiljnog napretka u proizvodnji. U tom pogledu se već čine prvi koraci...

U preduzećima moraju se stvoriti odnosi trpeljivosti i poverenja između radnika i tehničkog osoblja koje je spremno da iskreno stavi svoja znanja u službu opšte narodne stvari, ne slabeći pri tome ni za trenutak budnost prema saboterima i štetocinama. Dosadašnja politika piata inžinjerstvo-tehničkog osoblja u preduzećima u osnovi je nepravilna. Nisu retki slučajevi da tehničari pa i inženjeri imaju manju platu nego mnogi kvalifikovani radnici, a od njih u glavnom zavisi pravilna organizacija proizvodnje i unapređenja preduzeća. ..

Za uspešan rad preduzeća preduslov je radna disciplina. Zbog toga su sindikalne organizacije dužne da obrate naročitu pažnju na radnu disciplinu..¹

ACKSKJ, Fond CK KPJ, Sindikalna komisija.

¹ Na jugoslovenski sistem takmičenja uticao je sovjetski model. Bio je rasprostranjen u SSSR-u, pa se prenosio i na druge zemlje „narodne demokratije“. Naročito popularan kult Stahanova, „stahanovskog rada“, vezivan za sovjetskog rudara koji je prebacio petostruko normu proizvodnje uglja. Za Staljinu je takmičenje bilo „komunistički metod izgradnje socijalizma na osnovu maksimalne aktivnosti milionskih masa trudenika“ a ne „bolševička moda koja će proći na kraju sezone“. Po uzoru na SSSR u Jugoslaviju su prodrle i druge forme radnog podsticanja i organizacije: razna takmičenja, brigadni sistem rada, dodeljivanje udarničkih značaka, kao zamena za „znatnu tehnološku zaostalost zemlje, pri čemu je fizičkim radom masa morala biti kompenzovana slaba materijalna osnova proizvodnje...“ (Prema: O. Milosavljević, *Država i samoupravljanje 1949—1956*, rukopis doktorske disertacije, 1987, 390—391)

EKSPOZE PREDSEDNIKA VLADE J. B. TITA
O ZADACIMA NOVE VLADE

1. februara 1946.

Kao najvažnije i najhitnije ova Vlada smatra pitanje obnove naše zemlje. Toj velikoj i neodložnoj zadaći Vlada će posvetiti sve svoje snage i najveću pažnju, kao što je to činjeno, prema mogućnostima, i do sada. Ova Vlada će i nadalje voditi najveću brigu o onim oblastima naše zemlje koje su u ovome ratu najviše postradale, a to su u prvom redu: Bosna i Hercegovina, Lika i Kordun, Dalmacija, Crna Gora, Sandžak i neki drugi krajevi. Iako još ove godine neće biti moguće izraditi opšti državni plan, Savezna vlada će ipak preko vlada republika morati pristupiti još ove godine planskoj izgradnji popaljenih sela i varoši u tim oblastima. Pri ostvarenju te zadaće Savezna vlada se nada na najveću podršku i pomoć najširih narodnih masa iz svih naših narodnih republika. Treba podignuti i osposobiti za stanovanje na hiljade i hiljade kuća i gospodarskih zgrada koje su popalili i razorili njemački, talijanski i drugi okupatori.

Osposobljavanje i podizanje naše privrede zahtijeva ogromne napore i sredstva. Vlada će i rješavanju ovoga pitanja pristupiti sa najvećom energijom. Osposobljavanje fabrika, rudnika, saobraćaja itd. na predratni stepen, pa i više, to je zadaća koju Vlada, uz pomoć širokih radnih masa i narodne inteligencije, mora velikim dijelom još ove godine izvršiti. Proizvodnja u fabrikama i preduzećima mora se povisiti, a troškovi proizvodnje sniziti, jer je Vlada svjesna toga da samo tim putem može doći do poboljšanja životnih uslova, kako radnika, tako seljaka i građana. Stvoriti dovoljno raznovrsnih fabričkih proizvoda, znači omogućiti u dovoljnoj količini snabdevanje seljaštva, radništva i ostalih građana tim proizvodima. Smanjiti troškove proizvodnje, znači smanjiti cijene tim proizvodima, znači smanjiti razliku između cijena fabričkih i poljoprivrednih proizvoda, znači učvrstiti vjeru seljaka u postojeće stanje, znači učvrstiti savez radnika i seljaka, znači učvrstiti našu Federativnu Narodnu Republiku Jugoslaviju.

Saobraćajne prilike mogu, ako su dobre, mnogo olakšati i ubrzati privredni razvitak naše zemlje, a isto tako mogu ga ukočiti ako ostanu takve kakve jesu. Prema tome, Vlada će nastojati da u prvom redu, kada je riječ o obnovi, osposobi saobraćaj. Potrebno je što prije zamijeniti drvene konstrukcije mostova sa čeličnim ili betonskim mostovima. Potrebno je snova osposobiti dvojne kolosjeke tamo gdje su već bili kao na pr.: Zagreb — Beograd itd. Potrebno je izgraditi stotine popaljenih i porušenih željezničkih stanica i magacina, jer bez toga se ne može zamisliti uspješan i redovan saobraćaj. Potrebno je osposobiti riječni i pomorski saobraćaj da bi mogao odgovarati potrebama današnjice i potrebama sutrašnjice, drugim riječima, potrebama privrede u Federativnoj Narodnoj Republici Jugoslaviji. Vlada će nastojati da na bilo koji način pribavi potrebna sredstva i za izgradnju novih saobraćajnih puteva, novih fabrika, novih rudnika, novih preduzeća, koja su neophodna za razvitak naše privrede. Sve to zahtijeva ogromne materijalne izdatke i organizatorske napore i vještinu. Iz redovnog budžeta neće se moći mnogo učiniti. Treba svim silama povećati fond za obnovu i široku narodnu inicijativu, koja je već do sada pokazala sjajne rezultate u obnovi naše zemlje.

Jedan od jakih izvora za obnovu moraju biti reparacije. Vlada će preduzeti sve mjere da se reparacije čim prije plaćaju našoj zemlji, koja je od svih zemalja u Evropi najviše stradala. Isto tako stoji stvar sa restitucijom onoga što su okupatorske sile opljačkale u našoj zemlji. Vlada će čvrsto stajati kod toga da se to vrati, bez obzira gdje se to nalazilo. U tome pitanju reparacija i restitucija naša zemlja do sada nije nailazila na dovoljno razumevanje, čak i kod nekih naših saveznika. Nas iznenađuje činjenica da su neke naše saveznice sklone da zaborave da je Jugoslavija bila žrtva italijanske agresije, da su italijanske okupatorske trupe načinile ogromne štete u našoj zemlji. Zaboravljaju da je Italija dužna nadoknaditi učinjenu štetu. Razumije se da lakše zaboravlja onaj koji nije imao tu nesreću da u svojoj vlastitoj zemlji iskusi sva nedjela i haranja okupatora, ali Jugoslavija to ne može zaboraviti, ako bi i htjela. Suviše su duboke rane i nenadoknadive štete da bi se to moglo zaboraviti i oprostiti bez naknade tih šteta, barem djelomično. Mrtve neće moći više niko vaskrsnuti, ali popaljena sela i gradove moraju nam pomoći obnoviti oni koji su ta nedjela počinili. To traži pravednost koju niko ne može osporavati našoj zemlji, koju ona u punoj mjeri zaslužuje. To traži interes budućeg mira i međunarodne saradnje.

Kao jedan od najvažnijih u privredi Vlada smatra poljoprivredni sektor. Vlada će nastojati da ove godine bude potpuno završena kolonizacija i sprovedena agrarna reforma. Seljacima — kolonistima trebaće pomoć dok se ne oslone na vlastite noge. Izvjesna intervencija Vlade, ili za to određenih organa, na posjedima kolonista mora se shvatiti kao pomoć, a ne osporavanje vlasništva. Na tim posjedima sjetva i obrada zemlje zadružnim putem jeste način da se kolonisti čim prije prilagode novim uslovima i osposobe u intenzivnom načinu obrade zemlje. Da bi kolonisti čim prije izašli iz teškoća, Vlada će morati njima osigurati izvjesne kredite pod čim moguće povoljnijim uslovima.

Isto tako Vlada će pomagati zadrugarstvo, jer je na to ne samo obavezuje Ustav, već i to što zadruge pretstavljaju snažan faktor u našoj privredi. Davanjem raznih kredita pod povoljnim uslovima omogućiti će razvitak zadruga. Da bi naše seljačke zadruge zaista potpuno odgovorile svojim ciljevima, one moraju biti pod staranjem države, u rukama, u prvom redu, siromašnih i srednjih seljaka, u rukama onih koji zaslužuju povjerenje širokih seljačkih masa, a ne u rukama raznih špekulanata, koji bi želili iskoristiti zadruge u svoje lične svrhe, ne vodeći računa o zajednici.

U poljoprivredi uopšte moraće se unositi više plana. Zadatak je Savezne vlade kao i vlada narodnih republika da stvore za to potrebne uslove. Naša poljoprivreda mora biti pod kontrolom Vlade, mora biti planska, osobito što se tiče industrijskih biljaka. Seljacima treba pomoći dobrim sjemenjem i gnojivom, ali i uputiti ih gdje je potrebno šta sijati i gajiti, tj. gdje će najbolje uspjevati koja vrsta žitarica, voća, povrća itd. Racionalno iskorišćavanje raznovrsnih prirodnih uslova naše zemlje u cilju unapređenja naše poljoprivrede donijeti će velike koristi našoj zemlji, silno će ojačati našu privredu uopšte. Vlada ima zadatak da radi na tome da se čim prije izađe iz dosadašnjeg primitivizma na savremene metode rada u privredi naše zemlje.

Iako se socijalne funkcije prenose na federalne vlade, ipak će Savezna vlada voditi i dalje najveću brigu o krajevima postradalim u ratu.

Socijalna pomoć će se davati u prvom redu ratnoj siročadi i nesposobnim za rad. Ustav predviđa da je svaki naš građanin dužan dati zajednici prema svojim sposobnostima. Prema tome će Savezna vlada i narodne republikanske vlade organizacijom i otvaranjem javnih radova zapošljavati one koji nemaju drugih prihoda ili zarade. Dosadašnji način rješavanja socijalnog pitanja imao je i negativne posljedice. Ogromne sume koje je do sada država izdala u tu svrhu, nisu postigle potpuno svoj cilj. Pomoć je davana i onima kojima nije bila potrebna ta pomoć, koji su bili sposobni za rad. To je imalo za rezultat da su se baš takvi uklanjali i od obaveze rada, nisu marili za rad ni za platu.

Stvaranje Državne kontrolne komisije pri Saveznoj vladi imaće, velikog značaja za pravilno funkcionisanje državnog aparata. Pomoću svojih kontrolnih organa Vlada će najodlučnije postupati protiv svakog onog koji nanosi štetu državi, odnosno narodnoj zajednici, bilo kroz organe narodnih vlasti ili u privredi.. ?

I vanredno zasjedanje Narodne skupštine FNRJ, stenografske beleške, Beograd, 1946, str. 11—18.

ZAKON

O OVLAŠĆENJU VLADI FNRJ ZA DONOŠENJE UREDBI PO PITANJIMA NARODNE PRIVREDE, 1946.

Član 1

U cilju preduzimanja neophodnih i hitnih mera za obnovu i izgradnju narodne privrede, ovlašćuje se Vlada FNRJ, u smislu člana 78 Ustava da može donositi uredbe po pitanjima privrede i javnih finansija.

Ove uredbe donose se na sednici Vlade a objavljuju se s potpisima Predsednika Vlade i nadležnog ministra.

Član 2

Uredbe predviđene u prethodnom članu podnosiće Vlada FNRJ pa potvrdu Narodnoj skupštini na njenom narednom zasjedanju..³

Službeni list FNRJ, br. 12/1946.

² Sredstva za obnovu zemlje i pomoć krajevima koji su u ratu teško nastradali poticali su iz uspostavljenog „Fonda za obnovu zemlje i pomoć postradalim krajevima“. U Fond su se slivala sredstva dobijena od prodaje Unrine robe (čist od prodaje, najma ili drugih dobara dobijenih od Unre), oduzeta ratna [obit, razlika preko dozvoljenog viška razmenjenog novca koji je cirkulisao za reme okupacije i ostalih prihoda predviđenih posebnim propisima. Sredstvima 'onda raspolagala je Savezna planska komisija po ovlašćenju Vlade FNRJ. Celopunom privredom rukovodio je Privredni savet, kao initerresorni organ, u čiji u sastav ulazili ministri trgovine, industrije, finansija, saobraćaja, poljoprivrede, umarstva i rudarstva, kao i predstavnik Ministarstva narodne odbrane. Od decentra 1944. Komisija za obnovu je bila organ Privrednog saveta.

³ Vlada FNRJ je na osnovu ustavnih ovlašćenja, razrađenih zakonom, došla pravo da donosi uredbe iz oblasti privrede i finansija. Ona je — po tom osnovu — donela na stotine propisa. Praktično je vršila zakonodavnu delatnost pravedavanu hitnošću mera. Ovaj postupak je bio uprošćeniji i samim tim brži, jer se Narodna skupština retko sastajala. Na osnovu svoje celokupne pozicije Vlada FNRJ je imala najistaknutije mesto u sistemu vlasti, iako je Narodna skupština bila proglašena za najviši organ vlasti. Od Vlade je poticala i zakonodavna inicijativa. Narodna skupština nije bila radno telo. Ona se sastajala na redovnim i vanrednim zasjedanjima, uglavnom da potvrdi predložene zakonske

ZAKON
O OPŠTEDRŽAVNOM PRIVREDNOM PLANU I DRŽAVNIM ORGANIMA
ZA PLANIRANJE, 1946.

Clan 1

Opštedržavnim privrednim planom država određuje pravac razvitka celokupne narodne privrede ili pojedinih njenih grana u cilju zaštite životnih interesa naroda, podizanja narodnog blagostanja, pravilnog iskorišćavanja i razvijanja svih privrednih mogućnosti i snaga u Federativnoj Narodnoj Republici Jugoslaviji.

Opštedržavni privredni plan donosi se na duži vremenski period — perspektivni, dugoročni plan, ili za godinu dana, odnosno za kraći vremenski period tekući plan.

Clan 2

Opštedržavni privredni plan obuhvata osnovne privredne planove svih grana državne uprave, preduzeća i ustanova koji stoje pod neposrednom upravom saveznih organa, a pored toga obuhvata u glavnim postavkama privredne planove narodnih republika, autonomnih pokrajina, autonomnih oblasti i administrativno-teritorijalnih jedinica.

Clan 3

Perspektivni i tekući opštedržavni privredni planovi imaju snagu zakona i obavezni su na celom području Federativne Narodne Republike Jugoslavije za sve državne organe, državna i zadružna privredna preduzeća i ustanove, kao i za privredna preduzeća i ustanove ostalih javno-pravnih tela.

Na osnovu opštedržavnog privrednog plana državni organi određuju privredne mere i sprovode kontrolu na privatnom sektoru privrede. ..

Clan 4

Najvažniji državni organ za pripremu i izradu opštedržavnog privrednog plana je Savezna planska komisija...

Pretsednik Savezne planske komisije je član Vlade FNRJ...

Clan 11

Državni organi za pripremu i izradu privrednih planova narodnih republika, autonomnih pokrajina, autonomnih oblasti i administrativno-teritorijalnih jedinica jesu planske komisije vlada narodnih republika, izvršnih odbora autonomnih pokrajina, autonomnih oblasti, oblasti, okruga i srezova, odnosno gradova.

1 političke mere. Dominantna uloga vlade, kao izvršnog organa u sistemu FNRJ, govori o jačanju izvršnih državnih organa, što je jedna od bitnih odlika sistema administrativnog rukovodstva privredom koji se izgrađivao 1946—1947. godine. Sa stvaranjem moćnog državnog sektora privrede državna sfera intervencija u svim oblastima državnog života je postajala sve razgranatija. Rukovođeće snage jugoslovenskog društva nisu bile svesne u toj fazi razvitka da se „birokratski centralizam" rađa iz vladavine državne svojine i državnog rukovođenja privredom pomoću generalnih i glavnih direkcija, kao isturenih organa države u privredi. Birokratizacija odnosa je shvatana kao pojava starog kancelarijskog načina rada, sporosti činovničkog i upravnog aparata, nabusitosti činovnika i odugovlačenja u rešavanju socijalnih i drugih pitanja.

Clan 12

Privredna ministarstva Vlade FNRJ i narodnih republika i ostale privredne ustanove i preduzeća za koje je opštetržavni privredni plan obavezan imaju svoje organe za planiranje, koji rade po uputstvima nadležnih planskih komisija. . .

Clan 19

Smernice, uputstva i rešenja Savezne planske komisije, odnosno njenog predsednika, u pogledu jednoobraznosti, oblika i metoda planiranja obavezni su za sve planske komisije i organe za planiranje. . .

Clan 20

Opštetržavni perspektivni privredni plan donosi Narodna skupština FNRJ na predlog Vlade FNRJ.

Vlada FNRJ putem svojih uredaba donosi, opštetržavne tekuće privredne planove na osnovu i u okviru opštetržavnog perspektivnog privrednog plana i u toku njegovog ostvarivanja.

Vlada FNRJ može donositi tekuće privredne planove i pre donošenja perspektivnog privrednog plana.

Clan 21

Na osnovu opštetržavnog privrednog plana i radi njegovog ostvarenja, nadležna ministarstva Vlade FNRJ, kao i ustanove i preduzeća od opštetržavnog značaja donose svoje detaljne privredne planove.

Clan 22

Narodne skupštine republika donose u okviru opštetržavnog perspektivnog privrednog plana perspektivne privredne planove narodne republike.

Narodna skupština autonomne pokrajine, odnosno narodni odbor autonomne oblasti donose perspektivni privredni plan za svoje područje na osnovu i u okviru perspektivnog privrednog plana narodne republike.

Narodni odbori donose perspektivne privredne planove za svoja područja na osnovu i u okviru perspektivnih privrednih planova narodnih republika, autonomnih pokrajina, odnosno autonomnih oblasti.

Clan 23

Vlade narodnih republika donose tekuće privredne planove narodne republike u okviru tekućih privrednih planova Federativne Narodne Republike Jugoslavije i perspektivnih privrednih planova narodne republike.

Glavni izvršni odbor autonomne pokrajine i izvršni odbor autonomne oblasti donose tekuće privredne planove za svoje područje u okviru tekućih privrednih planova narodne republike i perspektivnih privrednih planova autonomne pokrajine odnosno autonomne oblasti.

Izvršni odbori administrativno-teritorijalnih jedinica donose tekuće privredne planove na osnovu i u okviru tekućih privrednih planova

narodne republike, autonomne pokrajine, odnosno oblasti i perspektivnih privrednih planova tih administrativno-teritorijalnih jedinica. . ,⁴
Službeni list FNRJ, br. 45, 1946.

ZAKON O OPŠTOJ DRŽAVNOJ KONTROLI, 1946.

Član 1

Ustanovljava se opšta državna kontrola u cilju da pomaže i nadzire celokupno poslovanje i rad organa državne uprave i njima potčinjenih ustanova i preduzeća, kao i svih drugih ustanova i preduzeća nad kojima država vrši kontrolu na osnovu zakona.

Najviši organ opšte državne kontrole u Federativnoj Narodnoj Republici Jugoslaviji jeste Savezna kontrolna komisija.

Član 2

Zadatak je opšte državne kontrole da svim organima državne uprave ukazuje pomoć u cilju:

- da poboljšaju i razviju organizaciju i aparat uprave;
- da se služe boljim i savršenijim metodama rada i poslovanja;
- da pravilno i racionalno iskorišćuju materijal i rukuju njim;
- da znački vrše rukovodstvo i nadzor nad radom organizacija, ustanova i preduzeća i da imaju pravilan odnos prema građanima.

Ostvarujući ovaj zadatak, opšta državna kontrola je pozvana:

- da proverava da li svi organi državne uprave, ustanova i preduzeća, službenici, društvene organizacije i sve druge ustanove i preduzeća koji se na osnovu zakona nalaze pod nadzorom države pravilno i na vreme izvršuju zakone, uredbe, naredbe, pravilnike, uputstva i rešenja viših organa državne vlasti odnosno državne uprave;

- da ispituje racionalno i štedljivo gazdovanje opštenarodnom imovinom, izvršenje privrednog plana, staranje za narodne, materijalne i kulturne potrebe i celokupno vršenje poslova iz njihove nadležnosti.

U vršenju svojih zadataka organi opšte državne kontrole saraduju sa narodnim organizacijama i oslanjaju se na inicijativu i potporu građana. . ,⁵

Službeni list FNRJ, br. 28/1946.

⁴ Planiranje i eksproprijacija predviđeni su Ustavom od 31. januara 1946. Zakonom je predviđeno donošenje saveznog, republičkih, pokrajinskog i oblasnog, te lokalnih planova, i, na drugoj strani, planova pojedinih ministarstava. Planiranje se nalazilo pod snažnim uticajem sovjetske teorije i prakse. Planovi predstavljaju najviši izraz administrativne intervencije države u ovom periodu. Konceptija planiranja počivala je na shvatanju plana kao osnovnog usmeravajućeg akta, obaveznog, direktivnog i do detalja razrađenog.

⁵ Ustanovljavanjem sistema državne kontrole celokupna državna uprava je stavljena pod kontrolu specijalnih organa. Ova ideja je starijeg porekla, iako je ostvarena kao sistem opšte kontrole tek ovim Zakonom. Na sastanku Politburoa CK KPJ od 14. septembra 1945. zaključeno je da se organizuje „Državna kontrolna komisija pri Predsedništvu vlade kojoj staviti u zadatak da sprovede kontrolu funkcionisanja celokupnog državnog aparata. Komisijom će rukovoditi drug Velja Stojnić“. Istovremeno je rešeno da se organizuje „Izvanredna uprava za snabdevanje u Ministarstvu trgovine i snabdevanja kojoj staviti u zadatak da or-

5. decembra 1946.

Član 1

Danom stupanja na snagu ovog zakona nacionalizuju se i prelaze u državnu svojinu sva privatna privredna preduzeća opštedržavnog i republikanskog značaja u sledećim granama privrede:

- 1) u rudarstvu i ekstraktivnoj industriji;
- 2) u metalurgiji;
- 3) u industriji nafte i njenih derivata (prirodnih i veštačkih);
- 4) u industriji prirodnih gasova;
- 5) u industriji prerade uglja;
- 6) u industriji železničko-saobraćajnog materijala;
- 7) u industriji mašina i alata;
- 8) u brodogradnji;
- 9) u automobilskoj industriji;
- 10) u industriji poljoprivrednih alata i mašina;
- 11) u metalo-prerađivačkoj industriji;
- 12) u elektro-industriji;
- 13) u proizvodnji elektro-energije i plinova (elektrane i plinare);
- 14) u vojnoj i pirotehničkoj industriji;
- 15) u veliEo-hemijskoj industriji;
- 16) u elektro-hemijskoj industriji;
- 17) u industriji legura metala;
- 18) u industriji hemiske prerade, drveta, u industriji žižica, komprimiranih gasova, vodenog stakla, čađi, boja, lakova, tutkala i želatina, sapuna i glicerina, smole, voska, masti za čišćenje, apreture mazi-va, kao i u svoj ostaloj hemijskoj industriji;
- 19) u grafičkoj i štamparskoj industriji;
- 20) u industriji drvenjače, celuloze, papira i njihove prerade;
- 21) u industriji cementa, gipsa, stakla, keramike, porcelana, fajan-
sa, azbesta, vatrostalnog materijala;
- 22) u industriji nemetalnih minerala i kamena;
- 23) u industriji kože, krzna i gume (prirodne i veštačke);
- 24) u industriji tekstilija (prirodnih i veštačkih);
- 25) u pilanskoj i ostaloj industriji prerade drveta;
- 26) u industriji građevinskog materijala;
- 27) u industriji šećera, špiritusa, škroba, kvasca i dekstrina;

ganizuje cjelokupnu raspodelu hrane i industrijskih proizvoda (prvenstveno u jostradalam krajevima)". Za direktora ove uprave privremeno je postavljen Mijal-ko Todorović.

U prvom broju *Biltena državne kontrole* koji je napisala Komisija Državne kontrole FNRJ (Beograd, januar 1950), B. Nešković je napisao opširan članak pod naslovom „Razlike među osnovnim vrstama proveravanja — s obzirom na samo- stalne službe proveravanja". članak počinje prikazom proveravanja u staroj Atini i Rimu. Na str. 16, posle istorijske retrospektive, Nešković se zadržava na Stalji- novom određenju kontrole. „Osnovna karakteristika kontrole, za razliku od inspek- cije, prema Staljinu, jeste, prvo, u tome, što kontrolna radnja mora imati siste- matski karakter — nasuprot epizodičnom karakteru inspekcije, i, drugo, u tome, sto takva kontrolna radnja mora da proverava izvršenje odluka ‚centra‘ (viših ru- kovodećih tela), a ne ‚sve i svakoga‘, kao što je slučaj sa inspekcijom."

- 28) u industriji i rafineriji biljnih ulja;
- 29) u mlinskoj industriji, industriji testenina i prerade brašna;
- 30) u industriji prerade mesa, masti, ribe, voća, povrća i mleka;
- 31) u industriji mineralnih voda (prirodnih i veštačkih), soda-vo-da i leda;
- 32) u ostaloj prehrambenoj industriji;
- 33) u industriji duvana i alkaloida;
- 34) u pivarskoj industriji, industriji alkohola i bezalkoholnih pića;
- 35) u industriji lekova, sanitetskog materijala i pribora, hemisko-farmaceutskih i kozmetičkih sredstava;
- 36) u građevinarstvu i u projektovanju;
- 37) u šumskoj industriji;
- 38) u bankarstvu i osiguranju;
- 39) u iskorišćavanju banja i lekovitih voda;
- 40) u trgovini na veliko;
- 41) u suvozemnom, vazdušnom, pomorskom, rečnom i jezerskom saobraćaju;
- 42) u transportu.

Clan 4

Nacionalizacija preduzeća obuhvata svu pokretnu i nepokretnu imovinu, kao i sva imovinska prava koja pripadaju preduzeću ili službe njegovoj svrsi, kao što su naročito patenti, licence, dozvole za rad, službenosti, rudarska prava, uzorci, žigovi, modeli i tome slično.

Clan 5

Nacionalizovano preduzeće postaje aktom nacionalizacije državno privredno preduzeće u smislu Osnovnog zakona o državnim privrednim preduzećima i ima se rešenjem nadležne vlade saobraziti propisima istog zakona. Tako obrazovano državno privredno preduzeće preuzima na sebe sve obaveze nacionalizovanog privatnog preduzeća do visine njegove aktive.

Clan 8

Sopstvenicima preduzeća nacionalizovanog po ovom zakonu država će dati naknadu za nacionalizovanu imovinu..⁶

Službeni list FNRJ, br. 98, 1946.

⁶ Zaključak o nacionalizaciji ove imovine donet je na sednici Politbiroa CK KPJ. Nacionalizacija 1946. imala je uglavnom formalni značaj, jer se i do tada imovina stranih država, stranih vlasnika i nestalih lica nalazila pod sekvestroim, što znači da pravni status imovine nije bio raščišćen, ali je celokupna akumulacija pripadala državi. Posle Mirovne konferencije u Parizu 1946. i s izgrađivanjem državnog aparata sposobnog da prihvati upravljanje i rukovođenje ovom imovinom nije bilo razloga da se vlasništvo nacionalizovanih objekata ne prenese na državu.

Dopunom Zakona o nacionalizaciji aprila 1948. nacionalizovana su preduzeća lokalnog značaja i sitnotrgovinska mreža. Prema toj dopuni predviđena je nacionalizacija oko 3.100 preduzeća, među kojima: 10 rudnika, 65 električnih centrala, 220 ciglana, 100 pilana, 250 raznih drugih industrijskih preduzeća, 200 štamparija i litografija, 880 magazina, 180 podruma, 30 sanatorijuma i bolnica, 550 hotela, 40 kupatila, 15 letovališta, 530 mlinova, 100 bioskopa i neznatan broj osiguravajućih zavoda. Posle ove nacionalizacije u Jugoslaviji praktično nije bilo industrijskih preduzeća van socijalističkog sektora privrede. Pod udar nacionalizacije došla je i sitna privatna trgovina. Uprkos svom značaju u razmeni 1941—1946.

**OSNOVNI ZAKON
O DRŽAVNIM PRIVREDNIM PREDUZEĆIMA, 1946.**

Clan 1

U cilju organizovanja, iskorišćavanja i razvijanja privrednih snaga zemlje, zadovoljenja potreba naroda i jačanja državnog privrednog sektora, država osniva privredna preduzeća.

Državnim preduzećem smatra se samo ono privredno preduzeće koje je u isključivoj državnoj svojini.

Državna privredna preduzeća mogu se baviti proizvodnjem, prometom robe i transportom, bankarskim poslovima kao i uslugama za platu.

Clan 2

Državno privredno preduzeće ima svojstvo pravnog lica.

Za obaveze preduzeća odgovara samo preduzeće imovinom koja mu je data na upravljanje.

Clan 3

Državna privredna preduzeća su:

1) preduzeća opštedržavnog značaja;

2) preduzeća republikanskog, pokrajinskog odnosno oblasnog značaja; i

3) preduzeća lokalnog značaja.

Preduzećima opštedržavnog značaja upravljaju Savezna vlada i njeni organi.

Preduzećima republikanskog značaja upravljaju vlade narodnih republika i njeni organi.

Preduzećima pokrajinskog značaja upravljaju glavni izvršni odbor autonomne pokrajine i njegovi organi.

Preduzećima oblasnog značaja upravljaju izvršni odbor autonomne oblasti i njegovi organi.

Preduzećima lokalnog značaja upravljaju narodni odbori.

Clan 23

Svako državno preduzeće stoji pod administrativno-operativnim rukovodstvom određenog državnog organa.

Preduzeća opštedržavnog značaja stoje pod administrativno-operativnim rukovodstvom ministarstava, komiteta, odnosno njihovih uprava, kao i komisija, samostalnih uprava, direkcija i ustanova pri Vladi FNRJ.

narodna vlast je ipak privatnu trgovinu uzimala za glavnog nosioca špekulacije. Sve do nacionalizacije privatna trgovinska mreža bila je daleko brojnija od državne i zadružne. Brojni odnosi između ove tri prodajne mreže po godinama izgledali su ovako: 1945, je bilo 692, državne, 3.716 zadružnih i 36.216 privatnih radnji; 1946 —2.391 državna, 10.734 zadružne i 40.167 privatnih radnji; 31. marta 1948. 7.125 državnih, 16.253 zadružne i 19.560 privatnih. Od brojnog odnosa, međutim, daleko je važniji procenat učešća ovih radnji u opštem prometu. Početkom 1948. robni promet putem privatnog sektora iznosio je svega 1,78‰, zadružni 58,3%, a državni 39,91‰.

Nacionalizacija stambenih zgrada i građevinskih zemljišta izvršena je 1958. godine.

Državne organe za vršenje administrativno-operativnog rukovodstva preduzećima republikanskog, pokrajinskog i lokalnog značaja određuje zakon narodne republike.

Clan 24

Administrativno-operativni rukovodilac nadležan je:

- 1) da donosi pravila preduzeća i da se stara o pravilnoj organizaciji preduzeća;
- 2) da sastavlja produkcione odnosno radne planove (za promet, za kreditiranje, za transport itd.), planove za obnovu i izgradnju (investicioni plan), finansijske planove kao i da određuje zadatke preduzeća u okviru svojih planova;
- 3) da smanjuje i povećava obrtna sredstva preduzeća prenošenjem ovih sredstava na druga preduzeća iste privredne grane pod svojim rukovodstvom;
- 4) da daje smernice za celokupno poslovanje preduzeća i da vrši nadzor nad poslovanjem preduzeća;
- 5) da pomaže preduzeću u organizaciji rada, snabdevanju, proizvodnji i prodaji robe;
- 6) da vodi evidenciju celokupnog poslovanja;
- 7) da vrši reviziju i donosi rešenje o sprovođenju kompleksne revizije;
- 8) da daje predloge za postavljanje direktora preduzeća i postavlja ostale službenike, ukoliko to pravo nije preneto na direktora preduzeća;
- 9) da poništava, ukida, menja i obustavlja naređenja i rešenja direktora preduzeća; i
- 10) da se stara o spremanju tehničkih i privrednih kadrova preduzeća. . ?

Službeni list FNRJ, br. 62, 1946.

BORIS KIDRIC POVODOM NACRTA OSNOVNOG ZAKONA O ZADRUGAMA

16. jula 1946.

... Polazeći od osnovnog stava prema zadrugama, projekt novog zakona o zadrugama na jasan način definiše zadrugu kao ekonomsku organizaciju radnog naroda i u duhu Ustava određuje okvire i smernice njenog delovanja. Glavna pažnja posvećena je odnosima između državnog sektora, odnosno organa državne vlasti, i zadružnog sektora pri čemu se zadružne organizacije javljaju kao važan faktor povezivanja pretežno sitne seoske i zanatske privrede sa državnom trgovinom i proizvodnjom, faktor njihovog ukopčavanja u opšti privredni plan. Projekt

⁷ Zakonom su preduzeća podeljena na savezna, republička i lokalna i ulazila su u centralizovani sistem administrativnog rukovođenja privredom. Zakon je postavio načelo „jedinonačalija“. Direktor je bio predstavnik države, koga je imenovao odgovarajući administrativno-operativni rukovodilac (AOR). Imao je velika ovlašćenja u oblasti radnih odnosa i disciplinske odgovornosti.

zakona o zadrugama sadrži ove osnovne i važne novine prema starim principima za organizaciju zadruga:

1) Zadruge su dobrovoljne ekonomske organizacije pretežno radnog naroda koje putem zajedničkog rada unapređuju i povezuju sitnu seosku i zanatsku privredu i razvijaju inicijativu narodnih masa za snabdevanje i raspodelu dobara. Shodno opštim zadrudnim principima zadrugari su međusobno ravnopravni. Proširena su prava i kompetencije skupštine zadrugara kroz koju će doći do izražaja najširi slojevi zadrudnog članstva. Na taj način je obezbeđeno puno ostvarenje inicijative odozdo kao jednog od bitnih faktora za razvoj zadruga.

2) Zakon u prvom redu predviđa zemljoradničke nabavno-prodajne, proizvođačke i prerađivačke zadruge, a kao novu i važnu vrstu zemljoradničkih proizvođačkih zadruga seljačke radne zadruge, koje se bave zajedničkim poljoprivrednim gazdovanjem.

3) U vezi sa tim istaknuto je još jedno rukovodno načelo koje je našlo svoj pravni oblik u zakonu: jačanje baze zadrugarstva — samih zadruga i njihovih najbližih sreskih poslovnih saveza.

Novi zakon saobražava organizaciju zadruga novom državnom uređenju. U njemu su predviđeni osnovni principi reorganizacije zadruga, koja je u praksi već u velikoj meri izvršena, te u tom pogledu odredbe zakona formalno sankcionišu stvoreno stanje. S tim u vezi zakon predviđa tesnu vezu zadruga sa organima državne uprave koji se bave ostvarenjem privrednih zadataka. Na taj način zadruge ne vise u vazduhu nego se neposredno vezuju na državni privredni sektor.

Da bi zakon omogućio jačanje osnovnih zadruga, njihovo zajedničko snabdevanje i što tešnje povezivanje sa državnom privredom, obratiće se pažnja ujedinjavanju zadruga u poslovne saveze. — Po pravilu poslovni savezi se organizuju u okviru sreza, ali mogu i u okviru većih teritorijalnih jedinica, već prema vrsti zadruga. Kako zakon ne predviđa dva ili više stepena poslovnih saveza, to će ovi sreski poslovni savezi biti najčvršća veza državne i zadrudne privrede. Glavni savezi predviđeni u zakonu imaju samo karakter revizionih saveza, ali pomažu zadrugama i poslovnim savezima u njihovom radu savetima i staraju se za odgoj zadrudnih kadrova.

Zakonom su postavljeni pravni temelji za jedan od novih zadrudnih oblika, za seljačke radne zadruge, koje su se dosada samoniklo javljale u raznim krajevima gotovo svih narodnih republika..⁸

Prvo redovno zasedanje Saveznog veća i Veća naroda, Stenografske beleške, Beograd, 1946, 963—965.

⁸ Zakon koji je postavljao osnov za razvoj zemljoradničkog zadrugarstva, regulišući istovremeno režim seljačkih radnih zadruga (SRZ), kao oblika kolektivizacije poljoprivrede, napao je u skupštinskoj raspravi Dragoljub Jovanović, generalni sekretar Narodne seljačke stranke, koji se posle novembarskih izbora 1945. odvojio od Narodnog fronta. Jovanović je razvijao svoju staru tezu da su u novoj Jugoslaviji seljaci zapostavljeni i zadrugarstvo potcenjeno. Po njemu, nova vlast je seljaštvu udarila „nož u leđa“ donošenjem zakona u vreme dok su seljaci bili zauzeti radom na njivama. Predmet njegovih napada je bio i Zakon o javnom tužilaštvu koji je ocenio kao inkarnaciju „jednopartijske diktature komunista“.

UREDBA
O OTKUPU ŽITARICA U EKONOMSKOJ 1946—1947. GODINI

Član 1

U cilju da se osigura ishrana građana Federativne Narodne Republike Jugoslavije u gradu i selu, da radne mase imaju obezbeđen hieb i da se osiguraju potrebe zemljoradnika i njihovo snabdevanje industrijskim proizvodima, država će se starati o pravilnom iskorišćavanju i raspodeli žetvenog prinosa za ekonomsku 1946—1947 godinu.

Član 2

Zemljoradnicima-proizvođačima žitarica obezbeđuje se iz njihovih proizvoda ishrana svih lica u domaćinstvu, kao i potrebna rezerva poljoprivrednog semena i količina kukuruza za potrebe ishrane stoke, i to:

a) za svakog člana domaćinstva ostavlja se za godinu dana po 250 kg pšenice ili raži ili ječma, ili po 30 kg kukuruza, odnosno u odgovarajućoj razmeri jednog i drugog, prema proceni ukupnog žetvenog prinosa;

b) svakom zemljoradničkom gazdinstvu ostavlja se za seme 180 do 200 kg pšenice ili raži ili ječma, ili po 25 do 30 kg kukuruza po jednom hektaru za sve površine koje se obavezno imaju zasejati, a s obzirom na način sejanja i bonitet zemljišta;

v) kolika će se količina kukuruza ostaviti svakom gazdinstvu za potrebe ishrane stoke odrediće se posebnim propisima.

Član 3

Od preostalih viškova ostavlja se na slobodno raspolaganje svakom domaćinstvu određena količina žitarica, i to kod belih žita najmanje 10%, a najviše 40%, a kod kukuruza najmanje 20% a najviše 50%, vodeći pri ovom računa o veličini obradivog zemljišta i imovinskoj snazi domaćinstva. Ovaj procenat za proizvođača sa posedom do 3 hektara ukupne obradive površine može, pod uslovima koji će se utvrditi naredbom Ministra trgovine i snabdevanja FNRJ, biti i veći, a u naročitim slučajevima može se takav proizvođač i potpuno osloboditi obaveze isporuka žita državi.

Slobodno raspolaganje u smislu ovog člana obuhvata i prodaju po slobodnim cenama.

Član 4

Višak žitarica koji preostaje po odbitku količina iz člana 2 i 3 ove Uredbe, zemljoradnici su dužni da isporuče državi po utvrđenim cenama. . .

Član 5

Obavezi isporuka žitarica podležu i imaoci žitarica koji ih primaju na ime meljave, vršaja i krunjenja.

Član 8

Neizvršenje obaveznih isporuka i neizvršenje ostalih obaveza po ovoj Uredbi i na osnovu nje donesenih uputstava i pravilnika kazniće

se po Zakonu o suzbijanju nedopuštene spekulacije i privredne sabotaže od 23 aprila 1945 godine. . .»

Službeni list FNRJ, br. 35, 1946.

UVOD ZAKONA O PETOGODIŠNJEM PLANU RAZVITKA NARODNE PRIVREDE FEDERATIVNE NARODNE REPUBLIKE JUGOSLAVIJE U GODINAMA 1947—1951.

30. aprila 1947.

6) Osnovu planskog razvijanja narodne privrede čini planska industrijalizacija i elektrifikacija na savremenoj tehničkoj bazi, a naročito izgradnja teške industrije kao glavnog uslova za razvitak svih ostalih privrednih grana. Radni polet i duh takmičenja i novatorstva, koji sve više zahvata radničku klasu i sav radni narod i uslovi koje je narodna država stvorila i dalje ih razvija za ekonomsko, socijalno i kulturno podizanje radnih masa, pretstavljaju jemstvo da će radni narod, oslobođen kapitalističke eksploatacije, s najvećim poletom i požrtvovanjem primiti na sebe veliki i odgovorni zadatak sprovođenja petogodišnjeg plana u oblasti industrijske izgradnje. U organizaciji samoinicijative i takmičenja kao i radne discipline, leže osnovni zadaci jedinstvenih sindikata.

7) S obzirom na veliki značaj poljoprivrede, potrebu i mogućnost što boljeg organskog dopunjavanja industrije i poljoprivrede u njihovom razvitku, i polazeći od ustavnih obaveza, potrebno je stvoriti sve

⁹ Administrativna intervencija se u punoj meri ispoljila u otkupu poljoprivrednih proizvoda. Otkup je bio obavezan, globalno razrezivan, obavljan po unapred utvrđenim cenama. Država je preko otkupa obezbeđivala tržne viškove i poljoprivredne sirovine za naglo naraslo stanovništvo u gradovima, za snabdevanje vojske i za industriju.

Organizacije KPJ bile su propagandno-politički angažovane da se sve predviđene otkupne količine ostvare. Partija u Vojvodini, kao žitnici Jugoslavije, nalezila su u mobilnom stanju. Nerealne procene otkupa izazvale su vrenje na selu, otpore, nezadovoljstvo i ekscesne situacije; demonstracije seljaka. Parole za otkup mešale su se sa propagandom da se žito izvozi da će doći do gladi ili da se skupljaju rezervne količine hrane zbog predstojećeg rata. Organi vlasti izricali su kazne zatvora i novčane kazne; konfiskovali su žitarice, vršalice, nepokretnosti.

Otkupna politika je sprovedena administrativnim i političkim merama. Sa kolektivizacijom jugoslovenskog sela otkup predstavlja najtežu fazu koju su seljaci doživeli u Jugoslaviji posle drugog svetskog rata do raspuštanja zadruga i ukidanja ove administrativne mere. Na ovakve mere KPJ je opredeljivala objektivna potreba za poljoprivrednim proizvodima i sirovinama. Konceptija slobodnog otkupa nije postojala kao druga alternativa. Vladala je doktrinarna predstava o kulačkoj opasnosti i neumoljivoj klasnoj borbi koja se razgoreva i na selu. Ove mere na selu proklamovane su kao nužne. Od političkih snaga se zahtevalo da ih ostvare na dobrovoljnoj osnovi, iako je to bilo nemoguće, jer se seljak nije dobrovoljno odvajao od svojih proizvoda, a na drugoj strani državni otkupni organi su bili nemilosrdni uterivači, čak i po cenu nasilja. Najviši organi Partije tražili su ispunjenje planova. Rukovodstva, čak i najviša, koja su zaostajala u otkupu nazivana su oportunističkim. Smatralo se da ona iskrivljuju partijsku liniju. Akumulacija za industrijalizaciju obezbeđivana je jeftinim fizičkim radom, samopožrtvovanjem putem radnog zalaganja, i oduzimanjem viškova hrane od seljaka. Kao i svaka administrativna mera tako i ova nije mogla da vodi računa pri razrezu o granici između viškova i količina koje su bile neophodne za život seljaka. Stoga su se Partija i organi vlasti našli suočeni sa naježenim i neraspoloženim selom, čak je i u ustaničkim krajevima dolazilo do gubitaka dojučerašnjih ratnih saveznika — srednjaka. Kasnije, kada je došlo do masovne kolektivizacije, situacija na selu je postala krajnje dramatična. Na plenumima o kolektivizaciji i

uslove za savlađivanje zaostalosti poljoprivrede intenzivnim obrađivanjem privatnog zemljištva i pružanjem efikasne tehničke i druge pomoći sitnim i srednjim seljacima, potrebno je snabdevati ih u dovoljnoj meri modernim oruđima, naučiti ih naprednim metodama rada, snabdevati ih svim potrebnim proizvodima industrije, kako bi se poboljšala i uvećala njihova proizvodnja za tržište i podiglo njihovo blagostanje i kulturni nivo. Isto tako potrebno je pružiti jaku pomoć postojećim seljačkim radnim zadrugama, kao i dobrovoljnoj inicijativi koja se sve više ispoljava kod sitnog i srednjeg seljaštva za stvaranje zadruga za zajedničko obrađivanje zemlje i za zajedničko gajenje stoke.

8) Prema petogodišnjem planu industrijska proizvodnja naći će pravilan odnos i prema zanatlijama, jer zanatska proizvodnja igraće i dalje značajnu ulogu u našoj proizvodnji kao neophodna dopuna industrije. Zato petogodišnji plan predviđa dovoljno snabdevanje zanatlija potrebnim sirovinama i alatom, kao i pružanje pomoći zanatskim zadrugama.

9) S obzirom na to da su dati svi objektivni uslovi za sistematski prelaz na plansku privredu i da je Vlada FNRJ u periodu od 1945 do 1947 godine pripremila organizacione i materijalne uslove za taj prelaz, Narodna skupština FNRJ postavlja za osnovni zadatak prvog petogodišnjeg plana:

likvidirati privrednu i tehničku zaostalost,

učvrstiti ekonomsku i odbranbenu snagu zemlje,

učvrstiti i dalje razviti socijalistički sektor narodne privrede i nove odnose proizvodnje koji iz njega proističu, i

podići opšte blagostanje trudbenika iz sva tri privredna sektora.¹⁰
Službeni list FNRJ, br. 36, 1947.

drugim 1949—1951. najviši rukovodioci Partije govorili su o „svinjarijama“. V. Bakarić pominje 50 glava koje su pale u Slavoniji. R. Colaković je govorio o nemilosrdnom uterivanju otkupa u Semberiji. Tito je pominjao otkupna nasilja u Istri. Najvećoj torturi bili su izloženi seljaci Vojvodine koja je kao žitni rejoin imala da da najviše otkupnih količina državi. Posle sloma ove agrarne politike seljaci su mogli odahnuti, ali je Partija izgubila pozicije na selu koje nije povratila do danas.

¹⁰ Na sastanku Politburoa CK KPJ krajem 1946. stavljeno je u zadatak Saveznoj planskoj komisiji da se što pre izradi opšti plan razvoja. Donošenjem plana u vidu zakona isticana je njegova obaveznost. Zakon o petogodišnjem planu razvika narodne privrede Jugoslavije za period 1947—1951. izrađen je po ugledu na sovjetske „pjaltiljetke“. Plan je konkretizovao shvatanje KPJ o ubrzanoj industrijalizaciji i centralizovanoj akumulaciji kao jedinog alternativni za izvlačenje zemlje iz nasleđene privredne i kulturne zaostalosti. Buduća industrijalizacija je bila ambiciozno zamišljena; bio je to „maštarski projekt“ koji je počivao na uverenju rukovodstva KPJ da će dobiti pomoć SSSR-a i zemalja tzv. narodne demokratije i da će se ogromni radni polet iz perioda obnove nastaviti i u toku industrijalizacije. Obnova i prve godine industrijalizacije proticale su u znaku mobilizacije svih društvenih snaga da se zemlja što pre obnovi i postignu prvi rezultati u industrijalizaciji i elektrifikaciji Jugoslavije. Radni zanos je nadoknađivao oskudicu mašina i tehnologije; u fazi opšteg odricanja i siromaštva razvijala su se shvatanja egalitarizma; fizički rad je doživio pravi kult; moralna priznanja zamenjivala su materijalne koristi, mada su najistaknutiji radnici dobijali prvenstvo u snabdevanju; verovalo se da je perspektiva socijalizma osigurana samim izvršenjem plana, što je sadržalo neku vrstu eshatoloških očekivanja.

Tito je na sastanku Politburoa CK KPJ sa rukovodstvom CK KP Srbije održanom 4. marta 1947. godine kritikovao Neškovića („Blaška“): „zbog njegovog odnosa prema industrijalizaciji, na sastanku predsjednika vlada republika. Blaško se premalo upoznao s privrednim problemima i govori o njima napamet. U partiji ne smijemo dopustiti mimoilaženja. Jedino se CK KP Sr.(bije) odupire liniji

JAVNO TUŽILAŠTVO FEDERATIVNE NARODNE REPUBLIKE
JUGOSLAVIJE CENTRALNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE
PARTIJE JUGOSLAVIJE

18. septembra 1947.

... Krivični postupak je bio brz. Od ukupnog broja krivičnih predmeta zbog prekršaja Uredbe o otkupu žitarica na dan 20 septembra 1947 godine je dovršeno 2697, a ostalo je nedovršeno 173 krivična predmeta.

Na dan 10 septembra 1947 godine od ukupnog broja dovršenih krivičnih postupaka kazne su počele da se izvršuju na celoj teritoriji naše države u 87%.

Kao što se vidi iz statističkih podataka prema krupnim posednicima izricane su teže kazne i po vrsti i po trajanju.

Novčana kazna izricana je kao glavna kazna ili kao sporedna kazna uz jednu od glavnih kazni. Ukupan iznos novčanih kazni na celoj teritoriji naše države iznosi 33,100.675 dinara, koji se iznos uteruje.

Sem kazni konfiskacije nepredatih viškova, kazni konfiskacije svih žitarica i konfiskacije vršalica izricane su i kazne konfiskacije nepokretne imovine. Tako u NR. Srbiji odmeravana je kazna konfiskacije krupnim posednicima, i to u AP. Vojvodini u svima slučajevima potpuna konfiskacija nepokretnosti, dok je u užoj Srbiji u najvećem broju slučajeva izricana samo delimična konfiskacija nepokretnosti. U NR. Hrvatskoj kazne konfiskacije nepokretnosti odnose se samo na delimičnu konfiskaciju. N.R. Sloveniji bile su samo dve kazne konfiskacije nepokretnosti i obe kazne konfiskacije celokupnog imanja. I u NR. Makedoniji bilo je kazni konfiskacije nepokretnosti, ali nedostaju tačni podaci da li su se odnosile na potpunu ili delimičnu konfiskaciju. U N.R. Bosni i Hercegovini protiv 10 krupnih posednika i protiv dva srednja posednika izrečena je kazna konfiskacije nepokretnosti.

Najveći broj osuđenih zbog prekršaja Uredbe o otkupu žitarica usledio je zbog delimične nepredaje obaveznih viškova. Naročito su krupni posednici samo delimično ispunjavali svoje obaveze u otkupu. Tako u NR. Srbiji od ukupnog broja optuženih krupnih posednika (bilo ih je 1744), 1475 odgovaralo je zbog delimične nepredaje žitarica. U NR. Hrvatskoj ovih je bilo 92 od 121 optuženih. Naprotiv u NR. Slo-

CK KPJ. Po političkim pitanjima ste sektaši, po ekonomskim — oportunisti." — „Kardelj: Počinje od plana. Ono na sastanku pretsed. (nika) vlada je posledica krive linije CK Srb.(ije). Osnovne Blaškove teze na sastanku: ovo nije naš plan, jer ga nijesmo pravili. Kod Kidriča nije bilo dovoljno saradnje. Naša je prijateljska (politika — B. P., M. Z.) jedinstvena, prema tome Blaško nema pravo. Linija saveznog plana je dobra. Srbiji je planom dato najviše, naročito u teškoj lnd.(ustriji). Blaškov istup je bio neprincipijelan i ličan i bez osnova. Kritikuje neodređen i kolebljiv Blaškov stav u pogledu prihoda i prom.(etnog) poreza. Iz svega izlazi da Blaško, zbog prakticizma, ne vjeruje u ispunjenje plana. Kod drugova iz Srbije tendencija ka snižavanju cifara. U Srbiju se uvozi žito, a Kardelj je ubijeden da nije moralo." Tito ukazuje na „zamašnost njihovih grešaka". Od plana nema odstupanja. „Naša kritika je opravdana, napravili ste krupne oport. (unističke) greške." J. Veselinov: „0 planu: i jeste njihov i nije, objašnjava kako se izgrađivao i kako je s Kidričem bila slaba saradnja. Objašnjava da je Kidriču dat plan koji je izgradilo njegovo ministarstvo, a ne CK Srbije. Daće Kidriču ispravke na plan." (Arhiv CK SKJ, CK SKJ, III/24)) — Srbija je, po Planu počela industrijalizaciju sa Slovenijom, od predratnog nivoa, iako je srazmerno gledano bila nerazvijenija od Slovenije.

veniji manji broj krupnih posednika odgovarali su zbog delimične ncpredaje, a veći broj zbog potpune nepredaje (7 : 14).

Ukupan iznos belih žitarica, koje su okrivljeni bili dužni da pje-
dadu u Žitni fond iznosi 8.946 tona odnosno 894 vagona.¹¹

Javni tužilac FNRJ
(Dr Josip Hrnčević) s.r.

ACKSKJ, CK KPJ, V; K — VII/7.

TITOV GOVOR PRILIKOM PUŠTANJA U SAOBRAĆAJ OMLADINSKE PRUGE ŠAMAC—SARAJEVO

16. novembra 1947.

... Naša slavna omladina sjajno je izvršila svoju dužnost: izgradi-
la je veliku željezničku prugu koja širokim tračnicama spaja Bosnu i
Hercegovinu s ostalim našim federalnim jedinicama. Naša omladina je
izvršila jedno herojsko djelo i naši narodi i naša vlada izražavaju joj
svoju najsrdačniju i najtopliju zahvalnost. Ovaj ogromni objekat, koji
ste završili vi omladinci — graditelji nove i srećnije Jugoslavije, ima u
ekonomskom pogledu ogroman značaj za dalji razvitak nove Jugosla-
vije. Ova pruga ima ogroman značaj za cijelu našu zemlju, za sve naše
federalne jedinice, za naš Petogodišnji plan i njegovo izvršenje. Bog-
atstva koja leže u ovoj divnoj zemlji — Bosni, postaju s ovom prugom
pristupačnija za sve naše narode.

... Omladinska pruga ima isto tako i ogroman politički značaj.
Ona ima veliki politički i moralni značaj za naše narode — unutar zem-
lje i van njenih granica. Vaš rad, drugovi i drugarice omladinci, na ovoj
Omladinskoj pruži, i prošle godine, na pruži Brčko—Banovići odjeknuo
je širom cijelog svijeta — i vi ste svojim radom, svojom požrtvovanoš-
ću digli ugled naše zemlje na takvu visinu na kakvoj on nikada nije bio.
Vi ste digli ugled našoj zemlji u očima cijelog svijeta i sve klevete ko-
je se šire, kako je naša zemlja — zemlja nemira, kako je naša zemlja
— zemlja neslobode i šta sve ja znam, vi ste srušili vašim krampovima,
vašim radom i pokazali cijelom svijetu da je Jugoslavija zemlja mira,
da radi i gradi da bi se digla iz ruševina u koje su nas bacili ratna ka-
tastrofa i ratni zločinci koji su i danas ratni huškači.

¹¹ Politbiro CK KPJ je na sastanku 4. marta 1947. u prisustvu rukovodstva
CK KP Srbije optužio ovo rukovodstvo da je oportunističko u ostvarivanju ot-
kupa. „Stari (Tito — B. P., M. Z.): Pozvali smo vas zbog vašeg stava prema liniji
partije. Konkretno: otkup nam se sveti. Nijeste postupili po odluci CK. Sami stb
smanjivali količine. Pristupili ste otkupu sporo. Navodi cifre iz kojih se vidi da
NRS ima dve trećine zasijane površine u Jug. (oslaviji). Linija CK Srbije je opor-
tunistička. U Vojvodini uvijek imamo otpor. Kulak u Vojvodini je zajašio Partiju,
Vaša 'seljačka' politika je ustvari kulačka. Zahvaljujući vašoj nepravilnoj liniji,
došli smo u tešku situaciju s prehranom. Kod vas je bio otpor od Blaška pa naniže.
Trebalo da postavimo vaš odnos prema CK i njegovoj liniji, I kod nas, u SKP(b),
čim su počela privredna pitanja, izbija otpor prema liniji partije," (Arhiv CK SKJ,

B. Nešković je na sednici PK u Novom Sadu aprila 1947. napao pokrajinsko
rukovodstvo na gotovo isti način kako je rukovodstvo CK KP Srbije bilo napad-
nuto na sastanku Politbira CK KPJ: „Mi moramo sprovesti liniju CK KPJ a u
Vojvodini se sprovodi kulačka linija — neprijateljska linija. Jedan veliki procenat
članova KP u Vojvodini svesno se bori protiv linije KP, a rukovodstva su tu liniju
podupirala, dakle, držali oportunistički stav." (J. Popov, *Narodni front u Vojvodini
1944—1953*, Novi Sad, 1986, 126)

. . . Drugovi i drugarice, kad smo mi postavili pred naše narode teške zadatke koji proističu iz Petogodišnjeg plana, vi ste bili prvi koji ste se javili za izvršenje tih zadataka.

I do danas vi ste u izvršenju Petogodišnjeg plana dali svoj ogroman doprinos. Neću da nabrajam sve što ste dosad učinili. Učinili ste mnogo. Prošle godine smo slavili jednu vašu pobjedu na pruži Brčko—Banovići. Ove godine drugu vašu veliku pobjedu slavimo ovdje, na pruži Šamac—Sarajevo, na kojoj ste savladali sve teškoće..¹²

J. B. Tito, Govori i članci, Zagreb, 1959, knj. III, 157—165.

¹² Omladina Jugoslavije izgradila je prugu Šamac—Sarajevo, dugu 242 km u vremenu od 1. aprila do 15. novembra 1947. Pruga je bila najveći objekat prve godine Petogodišnjeg plana. Pored omladine Jugoslavije na gradnji pruge je učestvovalo gotovo 6.000 omladinaca i omladinki iz 42 strane zemlje.